

TUTKIJAN PÖYDÄLTÄ

Sitaatti on paranneltua todellisuutta

Usein ajatellaan, että lehtijuttujen sitaattit ovat suoria lainauksia haastateltavan puheesta. Medialingvistinen tutkimus kuitenkin osoittaa, että edes sitaattit eivät peilaa todellisuutta sellaisenaan vaan muotoutuvat lukuisten valintojen lopputuloksena.

Tässä lehdessä, jota pidät käsissäsi, on toista sataa suoraa lainausta eli sitaattia – eikä suotta. Yhtäältä ne luovat juttuihin vakuuttavuutta ja osoittavat selkeästi, kuka on väitteistä ja mielipiteistä vastuussa. Toisaalta ne elävöittävät ja ilmavoittavat tekstiä.

Yleinen käsitys on, että sitaattit ovat sanatarkkoja toisintoja haastateltavan sanomisista – eikä suotta sekään. Esimerkiksi tämä sitaatti, jossa erään tuomioistuimen johtaja kertoo näkemyksensä oikeusvaltiomme tilasta, ei antane aihetta kyseenalaistaa sanatarkkuutta:

”Oikeusvaltion perusrakenteet ovat hyvin vakiintuneet ja niistä vallitsee poliittisten liikkeiden kesken laaja yhteisymmärrys.”

Viimeaikainen medialingvistinen tutkimus on kuitenkin avannut ikkunan ”kulisien taakse” ja paljastanut, miten sitaatteja todellisuudessa tehdään.

On syitä, joiden vuoksi täydelliseen sanatarkkuuteen ei sitaateissa edes voida päästä: kaikille puheen elementeille, kuten tauoille ja painotuksille, ei ole kirjallista vastinetta. Toiseksi puhe suunnitellaan jotakuinkin samaan aikaan kuin se jo tuotetaan, ja tämä aikasidonnaisuus heijastuu muun muassa kielenlipsahduksina, itsekorjauksina ja niinkuteluina. Kuultuna kiinnitämme näihin seikkoihin tuskin huomiota, mutta luettuna ne pomppaavat silmille.

Nämä seikat eivät kuitenkaan selitä tyhjentävästi sitä, miten haastattelupuhetta siirretään ”suoriksi” lainauksiksi lehtijuttuihin. Tässä on katkelma siitä haastattelusta, johon edellä esitetty sitaatti perustui: *oikeusvaltion perus... rakenteet on on... on sillä tavalla... vakiintuneet ja ja juurtuneet että meillä... öö meillä ei oo semmosia niinku vakavia vakavia... rakenteellisia öö tai toiminnallisia... ongelmia se ei tarkoita ettei meillä ole ongelmia mutta... mut siis tämmösis näis peruskysymyksissä niin... niin oikeusvaltion mm perusta on aika hyvin mm vakiintunut ja sit... sille on on myöskin semmonen aika laaja... laaja ymmärrys*

Siteerausprosessin ymmärtämisessä avainsana on **rekontekstualisointi**, joka alleviivaa sitä, että siteerattaessa kielenaines siirtyy yhdestä käyttöympäristöstä toiseen. Kahdenkeskisen, usein pitkän ja rönsylevänkin haastattelun pohjalta toimittaja rakentaa määrämittaisen kirjallisen tekstikonaisuuden, jonka tulee olla sellaisenaan ymmärrettävä ja mielenkiintoinen. Niinpä kyse ei ole siitä, että ääniaalloille ilmassa ja musteelle paperilla pitäisi löytää siteerattaessa täsmällisin vastaavuus, vaan ennen kaikkea siitä, että sitaattien tulee muovautua osaksi uutta kielen käytön ympäristöä, siis lehtijuttua.

Empiirinen tutkimus on osoittanut, että siteerattavaksi valittua puhetta sekä karsitaan ja tiivistetään että yleiskielistetään ja **monologisoidaan**, ja voidaanpa sitaattiin myös lisätä sanoja, joita haastattelussa ei alkujaan ole sanottu.

Käytännössä sitaatteja muokataan juuri niin vähän tai paljon kuin on tarpeen, jotta ne palvelevat mahdollisimman tehokkaasti jutulle asetettuja tavoitteita. Jos henkilöä esimerkiksi siteerataan asiantuntijana, oleellista on välittää asiasisältö mahdollisimman tarkasti ja yksiselitteisesti. Jos samasta asiantuntijasta tehdään henkilökuvajuttua, muutamit murteelliset sanavalinnat tai sanaleikit perustelevat paikkaansa.

Siinä missä siteeratun tekstiaineksen muoto usein rekontekstualisoinnin myötä muuttuu, saattaa sama tapahtua myös tekstin merkitykselle: Lausunto, joka haastattelussa hahmottuu esimerkkinä käsillä olevaan asiaan, saattaa toimia lehtijutussa perusteluna. Ja koska juttu ei ole selostus haastattelusta vaan omajuoninen tekstikonaisuus, voi huomiota herättävälle paikalle jutun alkuun nousta vaikkapa lausahdus, joka alkujaan on sanottu sivumennen puoleltoista tunnin haastattelun loppupuolella.

Valmis lehtijuttu ei paljasta lukijalleen, mitä kulisien takana on tapahtunut. Se on kuitenkin varmaa, että lehtijuttujen sitaattit syn-

tyvät lukuisten valintojen lopputuloksena, kuten juttu kokonaisuudessaankin. Nämä valinnat ovat osin tietoisia, osin tiedostamattomia eli rutinoituneita – mitä voi toki ammattitaidoksikin kutsua.

Sitaattit eivät peilaa todellisuutta sellaisenaan tai tyhjentävästi. Kun siis jatkat lukemista seuraavan jutun pariin, kysy aina välillä: Miksi tämä aihe ja näkökulma, tämä haastateltava, tämä sitaatti – ja juuri tässä kohtaa?

Medialingvistiikka on nouseva soveltavan kielen tutkimuksen alue, joka tutkii mediaa kielenkäytön näkökulmasta. Valmiiden juttujen ohella medialingvistiikka tarkastelee innovatiivisin menetelmin erityisesti niitä prosesseja ja kirjoitusstrategioita, joiden tuloksena juttu syntyy.

Sitaattien rekontekstualisointi sisältää kolme osaprosessia: tietty osa puhetta irrotetaan haastattelusta, istutetaan sopivaan kohtaan lehtijuttua ja hiotaan kieliasultaan sellaiseksi, että se on luonteva ja tarkoituksenmukainen osa tekstiä uudessa kontekstissaan.

Haastattelu on vuoropuhelua ja merkityksistä neuvottelua, mutta sitaattit sen sijaan esitetään ikään kuin haastateltavan oma-aloitteisesti tuottamina lausuntoina. Usein monologisointi tapahtuu siten, että toimittajan osuus alkuperäisessä dialogissa häivytetään: Eräässä tapauksessa toimittaja kysyi, ”oliks se vaikee tilanne hyväksyä?”, ja haastateltava vastasi, ”oli oli”. Lehdessä haastateltava sanoi: ”Sitä oli vaikea hyväksyä”.

LAURI HAAPANEN

Kirjoittaja on filosofian tohtori, jonka medialingvistinen väitöskirja käsittelee lehtijuttujen siteerausta. Tällä hetkellä hän työskentelee Helsingin yliopistossa projektissa, joka tutkii ja pilotoi uutistuotannon automatisointia.